

1) Drž. arhiv S. R. Srbije, MUD-S, F-III-62/1868. — 2) *Radić Đ.* Domaći živinarski lekar, Novi Sad, 1869, str. 59—60. — 3) Drž. arhiv S. R. Srbije, MUD-S, F-I-35/1871. — 4) Ibidem, MUD-S, F-II-62/1872. — 5) *Radić Đ.* Domaći živinarski lekar, Novi Sad, 1869, str. 91—93. — 6) Drž. arhiv S. R. Srbije, MUD-S, F-III-81/1878, pred. 2004. — 7) Ibidem, MUD-S, F-I-103/1881, predmet 377. — 8) Ibidem, MUD-S, F-I-9/1881, predmet 2599. — 9) Ibidem, MUD-S, F-I-58/1857. — 10) *Radić Đ.*, Domaći živinarski lekar, Novi Sad, 1869, str. 59—60. — 11) Drž. arhiv S. R. Srbije, MUD-S, delovod. 46/1865. — 12) Ibidem, MUD-S, F-V-115/1866. — 13) *Radić Đ.*, Domaći živinarski lekar, Novi Sad, 1869, str. 91—93. — 14) Drž. arhiv S. R. Srbije, MUD-S, F-II-2/1851. — 15) Ibidem, MUD-S, F-IV-44/1863. — 16) *Radić Đ.*, Domaći živinarski lekar, Novi Sad, 1869, str. 59—60. — 17) Drž. arhiv S. R. Srbije, MUD-S, F-V-115/1866. — 18) *Gec J.*, Hipologija, Beograd, 1862, str. 391—392. — 19) *Radić Đ.*, Domaći živinarski lekar, Novi Sad, 1869, str. 91—93. — 20) Drž. arhiv S. R. Srbije, MUD-S, F-III-81/1878, pred. 2004. — 21) Ibidem, MUD-S, F-I-69/1881. — 22) Ibidem, MUD-S, F-III-62/1868. — 23) Ibidem, MUD-S, F-I-69/1881. — 24) *Radić Đ.*, Domaći živinarski lekar, Novi Sad, 1869, str. 59—60. — 25) Drž. arhiv S. R. Srbije, MUD-S, F-III-81/1878. — 26) Ibidem, MUD-S, F-II-8/1851. — 27) Ibidem, MUD-S, delovod. 1973/1851. — 28) *Gec J.*, Hipologija, Beograd, 1862, str. 391—392. — 29) *Radić Đ.*, Domaći živinarski lekar, Novi Sad, 1869, str. 91—93. — 30) Drž. arhiv S. R. Srbije, MUD-S, F-III-81/1878, predmet 2004. — 31) Ibidem, MUD-S, F-I-69/1881. — 32) Ibidem, MUD-S, F-III-26/1875. — 33) Ibidem, MUD-S, F-II-5/1851. — 34) *Katić R.*, Istorija veterinarnstva Srbije, Beograd, 1957, str. 175—176. — 35) Drž. arhiv S. R. Srbije, MUD-S, F-IV-15/1852. — 36) *Petrašković T.*, Narodno zdravlje, sv. 2—3, Beograd, 1881. — 37) Ibidem, sv. 4, Beograd, 1881. — 38) Ibidem, sv. 6, Beograd, 1881. — 39) Ibidem, sv. 7, Beograd, 1881. — 40) Ibidem. — 41) Ibidem, sv. 2—3, Beograd, 1881. — 42) Ibidem, sv. 4, Beograd, 1881. — 43) Ibidem, sv. 6, Beograd, 1881. — 44) Ibidem, sv. 7, Beograd, 1881. — 45) Zbornik zakona i uredaba, XXXVI, Beograd, 1881, str. 468—498. — 46) Veterinarski zbornik, knjiga I, sv. 1, Beograd, 1921, str. 125—143. — 47) Sanitetski zbornik, knjiga II, sv. 2, Beograd 1882, str. 293—347. — 48) Težak, XII, Beograd, 1881, str. 403. — 49) *Divljanović D.*, Zarazne bolesti domaćih životinja u Srbiji u XIX i početkom XX veka, disertacija, Sarajevo, 1964.

ANTHRAX IN DOMESTIC ANIMALS IN SERBIA IN THE SECOND HALF OF THE 19th CENTURY

Dragoljub DIVLJANOVIĆ

The results of the investigations of anthrax in domestic animals in the second half of the 19th century are presented in the paper. These results obtained through studies of historical records are the first of this kind in our country, and give the paper necessary originality. The paper is divided into two parts describing the state in the pre-bacteriological and bacteriological era, and its aim is to point at the differences in ideas, ways of preventing and treating anthrax between the two periods.

Vida STOJANČEVIĆ
i
Srebrica KNEŽEVIĆ

U istraživanjima savremene narodne medicine može se konstatovati da su manastiri mesta koja još uvek jedan deo naroda pohodi, nadajući se da će, posle obavljenih radnji u njima, steći delimično ili potpuno ozdravljenje¹). Sem kraj velikih i poznatih manastira narod se okupljao i kraj crkara, izvora u njihovoj blizini, kamenova interesantnog oblika ili kraj grobova „pravednih ljudi“ nadajući se poboljšanju svoje bolesti.

Istorijat ovakvih verovanja i običajnih radnji preduzimanih od strane bolesnika ili njihovih srodnika, može se, zahvaljujući našim starim letopisima, rodoslovima, hronografima, poveljama kao i etnološkoj literaturi pratiti i kroz čitav milenijum unazad.

* * *

U osnovi kulta isceljenja održavaju se brojni elementi primitivnog mentaliteta u svojoj prvobitnoj, ili hristijanizovanoj formi.

Nailazimo često na elemente prenosne (imitativne) magije, koji se odražavaju u *magijskom dodiru*²) (lika svetitelja, sveštenog lica i sl.) zatim katarktičke magije u kojoj važnu ulogu imaju *voda*³) (odredna kupanja, zapajanja vodom, izlivanje vode), *vino*⁴) (crkveni obred libacije u kultu isceljenja), *vatra*⁵) (kadenje, paljenje kandila i sveće na grobu ili u hramu), *zemlja*⁶) (sa kultnog groba i drugih kulturnih mesta) i zidova hrama kao i struganje boje sa fresaka.

Sem toga, zapažaju se brojni elementi *fetišizma* (razni kulturni objekti vezani za svetitelje iscelitelje, hram ili grob svetitelja čudotvorca, ili za sve obližnje objekte oko manastira: *kamen*⁷), *izvor*, *stena*, *drvo* i sl. u vezi sa kojima se vrše razne kulturne radnje kao: provlačenje, obilaženje, procesije i sl.

Upadljivi su takođe elementi *šamanizma*⁸) kao što su narodne ali i crkvene molitve — magijske formule u izvođenju obreda isceljenja, ili, arhaičan način isterivanja, izgonjenja zlih duhova *šibanjem*⁹), *molitvom*, raznim magijskim radnjama (*spaljivanje lika davola*, *imena* koje bolesnik izgovori, zatvaranje bolesnika u mračne prostorije, osamljivanje monaha iscelitelja u pećine isposnice i sl.).

Od mnogobrojnih primera ove vrste očuvanih sve do danas u običajnoj praksi našeg naroda navodimo samo neke: u njima ćemo izneti izvesne specijalizovanosti manastira u lečenju pojedinih bolesti po kojima su do danas čuveni u našem narodu.

* * *

Najstariji pisani izvor u koji je ušla narodna tradicija o kultu isceljenja jeste *Letopis popa Dukljanina*¹⁰). Ovaj srednjovekovni spis za istoričare medicine značajan je po tome što govoreći o događajima nastalim posle 1016. godine, posle mučkog

pogubljenja kralja Vladimira, na njegovom grobu u crkvi, navodno „mnogi ljudi, mučeni raznim bolestima, pomolivši se, ozdravili su“¹¹).

Manastir svetog Prohora Pčinjskog centar je u kome se leče „lukavi besovi“¹²) a o čemu ima podataka i u *Pčinjskom pomeniku*.

Ipak najpoznatiji je manastir Studenica u koji i danas dolaze ne samo bolesni, već i rodaci nevoljnika, donoseći molbene ili zahvalne darove (vezove, svećnjake, votive, kandila, ikone, krstove, prilažu novac a seosko stanovništvo čini priloge u naturi).¹³)

Verovanje u Nemanjinu isceliteljsku moć i u moć Studenice kao mesta u kome su se bolesni nadali ozdravljenju traje sedam i po stoleća. Upravo od 1205. godine, od prenosa Nemanjinih moštiju u Studenicu, počele donositi bolne, koji su se verujući u Nemanju čudotvorca, nadali ozdravljenju. U narodnoj medicini praktikovano je i provlačenje ispod vinove loze, o čemu na Studenici postoji i natpis iz 1419. godine¹⁴), postupak kakav smo imali prilike da vidimo i u manastiru Petković¹⁵).

Naši stari spisi navode isceljenje „raslabljenog“ koje se dogodilo u Sedmo-vratnoj Žiči¹⁶). Provlačenje, kojim bolest na magičan način može da se otkloni naročito se primenjuje u manastiru Dečane. Jedan iza drugog, oni, koji mole za ozdravljenje, polako, u tišini, sa strepnjom se provlače ispod čivota Stevana Dečanskog¹⁷).

I manastiri Trojica kod Plevlja, u kome se po predanju nalaze mošti Savine ruke, hodočašće Ostrog¹⁸) ili Pečku patrijaršiju i danas posećuju najviše oni kojima nigde nije moguće naći leka.

Danilo, srednjovekovni književnik i arhiepiskop ostavio je podatke kako se kod groba Arsenijevog u Peći izlećio jedan od monaha koji je dotle patio „od živine u grlu“¹⁹). No, nije Danilova zasluga samo u ovome. Iz njegovih podataka saznajemo za još neka isceljenja kao i za činjenicu da su i tada postojale migracije bolesnih. Oni kojima je bilo potrebno nisu prezali ni od velikih udaljenja. Tako je mladić iz Srema „dugo vremena proveo kraj groba Arsenijevog, da bi, na kraju, osetio veliko olakšanje“²⁰). 1965. godine u anketi koju smo 12. oktobra sproveli na istome mestu, moglo je da se vidi da je najveći broj osoba koje su prisustvovala molbi za ozdravljenje bio iz Metohije, sa Kosova, kao i da je bilo i iz Crne Gore, pa i Bosne i daleke Vojvodine. Neki od bolesnih koji su tom prilikom bili prisutni palili su svoje sveće u priprati, upravo ispod fresaka koje i prikazuju isceljenje duševnog bolesnika, hromih, onih sa vodenom bolešću, i gubavih.

U Dečane dolaze najviše oni koji imaju tegobe sa vidom, nerotkinje i nervi bolesnici. Na Dečansku „kiselu vodu“ išao je obavezno svaki bolesnik da bi se umio ili okupao verujući da ova voda ima posebna, lekovita svojstva. Od kako je ova voda „pobegla“²¹) još više se u narodu priča o njenom čudesnom isceliteljskom dejstvu. U Prizrenu i okolini do danas su kao kultna mesta za isceljenje bolesnika u narodu poštovane ruševine i preostaci srpskih srednjovekovnih manastira i crkava u gradu i okolini (sv. Arhandela u klisuri reke Bistrice, sv. Tome u Panteleji, sv. Spasa, crkvi sv. Vrača i u selu Koželj poznata je crkva Bogorodičin pokrov od vremena epidemije kolere).

Devički manastir poznat je kao centar u koji se donose ili dovode duševno poremećene osobe. Proćuo se još za života Joanikija (Devičkog) koji je izlećio jednu devojkicu²²). Posle njegove smrti, 1430. godine stanovnici okoline razglasili su izuzetnost ovoga manastira, koji je kao centar od koga se očekuje pomoć bolesnima, poznat na daleko i danas.

Svima je znano da je do oštećenja nekih remek dela naše srednjovekovne likovne umetnosti dovelo verovanje da prah sastrugan sa očiju freske služi kao lek kod očnih oboljenja. Na taj način, elementi narodne medicine imali su sasvim negativne reperkusije na naše kulturno blago Gračanice, Dečana, Bogorodice Ljeviške i dr.

Nasuprot ovome, manastiri kao centri isceljenja posredno su uticali na razvoj zanatstva i naše primenjene umetnosti. Bolesni su prinostili molbene a ozdraveli zahvalna kandila, okove za ikone, krstove²³). Brojne votive²⁴) kao i filigranski izrađene kolevke, prilagali su bolesni i nerotkinje.

* * *

Zbog čega se i u uslovima savremenog života održavaju ovi i ovakvi postupci, veruje u moć isceljenja i traži pomoć po manastirima jedno je od pitanja na koje pokušavaju i etnolozi da dadu svoj odgovor.

U dalekoj našoj prošlosti manastiri kao centri prosvete i kulturnog života, bili su, kako je utvrđeno i centri tadašnje naučne medicine. U njima su se čuvali rukopisi i knjige o lečenju, spravljali lekovi, u njima su bile prve bolnice²⁵). Stanovništvo okoline tražilo je leka i pomoći od monaha. Na tradicijama nekadašnje naučne, zapravo crkvene medicine nastali su neki od postupaka koji se primenjuju u narodnoj medicini. Čini nam se, da ukoliko se od srednjovekovne približavamo savremenoj narodnoj medicini, da pozitivni načini lečenja (melemi, lekovi, efikasna pomoć) prelaze u domen narodne medicine i to pojedinaca narodnih lekara. Običajne radnje vezane za same manastire, u naše vreme, temelje se samo na verovanju u čudesna isceljenja, reklo bi se na način koji registruje i naša srednjovekovna književnost. Stoga, u ovim medicinskim običajima ostaje samo puka praznoverica bez ikakvog stvarnog efekta i pozitivnog svojstva i deluje jedino sugestivno. Poznato batinjanje umobolnih po manastirima, noćivanje pod hladnim kamenim svodovima, na kamenom sarkofagu ili kraj njega svakako da nije moglo pružiti nikakvo poboljšanje. Ovim radom hteli smo da pokažemo, da u sakupljanju kod manastira često nije reč o nekoj religioznosti već o postupcima nastalim iz neznanja, na osnovu verovanja da su izvjesna poboljšanja usledila stoga što je bolesna osoba pohodila neki centar, manastir. Mada je bilo malo uspešnih ishoda, oni bi se preuveličavali, o njima se pričalo i oni koji nisu imali izbora duboko su verovali u njihovu istinitost.

Manastiri i danas privlače bolesne pojedince a pohodi koji se preduzimaju u cilju sticanja boljeg zdravlja, spadaju u okvir narodnih običaja, a sa etnomedicinskog stanovišta interesantni su objekti preostataka srednjovekovnih čudesnih isceljenja.

LITERATURA I NAPOMENE

¹) U okviru terenskih istraživanja obuhvatili smo Studenicu, Arhandelov manastir kod Prizrena, Dečane, manastir Devič, Ljubostinju, Ostrog, sv. Trojicu kod Pljevalja, Tronošu, Čokešinu, Pavlicu, Petkovicu, Mileševu, Ravanicu i manastir sv. Marka kod sela Kabaša (Prizren). Delimično je ova problematika obuhvaćena i u novijim radovima kao: M. Milošević—Brevinac; „Neki podaci iz kulta svetoga Save u Studenici“, Glasnik Etnografskog instituta SAN I/1—2 Beograd 1952, 511—512; V. Nikolić, „Prilozi iz narodne medicine u Podrimu“, Glasnik Etnografskog instituta SAN I/1—2, Beograd 1952, 579—580. — ²) O magijskom dodiru i njegovom značenju u religiji kod raznih naroda u svetu uporediti: Durkheim, „Les formes élemen-

taires de la vie religieuse“, Paris 1925, 181.; A. Tokarev, „Suščnost i proishozdenie magii“, Issledovanija materialu po voprosi pervobitnih religioznih verovanija, Akademija nauk SSSR, Trudi instituta etnografii LI, Moskva 1959, 25. — ³⁾ O magiskom značenju vode o religioznim prestavama naroda u svetu uporediti: M. Eliade, „Traité de l'histoire des religions“, Paris 1947, 57, 172, 182.; O. Mandić, „Od kulta lubanje do kršćanstva“ Zagreb 1954, 89, 100, 141, 160, 171, 183. — ⁴⁾ O magijskoj upotrebi vina u žrtvenim obredima uporediti: M. Vasić, „Kađenje u egejsko-minoskom kultu“, Glas SA, XCIV, II razred kni. 55, Beograd 1944, 188. — ⁵⁾ O vatri kao magičnoj sili uporedi M. Vasić, op. cit. 188; J. Murphy, „Origine et historie des religions“, Paris 1950, 86, 118; N. Gržetić, „O obožavanju ognja i ognjišta s obzirom na običaje i stare narodne pesme“, Zora III, Mostar 1898, 96—101. — ⁶⁾ Uporedi M. Eliade, op. cit. 57, 118; P. Bulat, „Mati zemlja“, Etnološka biblioteka, br. 9, Zagreb, 1930, 5, 6. — ⁷⁾ V. Nikolić, „Prilozi iz narodne medicine u Podrimu“, 571: M. Eliad op. cit. 195, 196.; O Mandić, op. cit. 88. — ⁸⁾ K. Birket-Smit, „Putovi kulture“, Zagreb 19, st. 346, 363, 387, 408, 424. — ⁹⁾ T. Đorđević, „Lečenje umobolnih po manastirima, „Glasnik Skopskog naučnog društva“ III, Skoplje 1928, 343, V. Nikolić, „Prilozi iz narodne medicine u Podrimu“, 579. — ¹⁰⁾ „Letopis popa Dukljanina“, priredio V. Mošin, Zagreb, Matica Hrvatska 1950., 83—84. — ¹¹⁾ D. Pavlović, R. Marinković, „Iz naše književnosti feudalnog doba“, Sarajevo 1959, 358. — ¹²⁾ J. Hadžić—Vasiljević, „Južna stara Srbija, Preševska oblast II“, Beograd 1913, 372—387. — ¹³⁾ Prema našim terenskim istraživanjima 1953. godine. — ¹⁴⁾ L. Pavlović, „Kultovi lica kod Srba i Makedonaca“, Smederevo 1965, 43. — ¹⁵⁾ S. Knežević, „Zdravstvena kultura i problemi narodne medicine u Jadru“, Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu knj. XXVII, Beograd, 1964, 496 — ¹⁶⁾ T. Đorđević, „Sedmovratna Žiča“, Etnologija, god. I, sv. 1, Skoplje 1940, 3—19. — ¹⁷⁾ S. Knežević, „Uobičajeni preventivni postupci u narodnoj kulturi Metohije, Zbornik XV Naučnog sastanka JDIZK, Beograd, 1966, 215—216. — ¹⁸⁾ S. Knežević, „Iz etno-medicine Crne Gore“, Zbornik VIII Naučnog sastanka, Kotor 1962, 6, 8, 12. — ¹⁹⁾ Arhiepiskop Danilo, „Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih, Stare srpske biografije“, SKZ 200. — ²⁰⁾ Arhiepiskop Danilo, op. cit. 201. — ²¹⁾ Izvor je promenio tok 1964 god. — ²²⁾ Đ. Sp. Radojičić, „Janjiče Devički“, Glasnik Etnografskog instituta SAN I/1-2, Beograd 1952, 173—174.; M. Filipović, „Metalni votivi kod pravoslavnih Srba“, Glasnik Skopskog naučnog društva XV-XVI, Skoplje 1936, 247. — ²³⁾ M. Filipović, op. cit. 248, 252. — ²⁴⁾ M. Filipović, op. cit. 243; M. Filipović, „Slavonski votivi od voska“, Glasnik Etnografskog muzeja VIII, Beograd, 1933, 98—99; M. Kus-Nikolajev, „Votivi nerotkinja“, Etnolog II 36-45., R. Kriss, Volksreligiöse Opfergebräuche in Jugoslawien, Etnolog IV 1930, 87—111. V. Nikolić, „Prilozi za narodnu medicinu u Podrimu“, 577. — ²⁵⁾ R. Katić, „Medicina kod Srba u srednjem veku“, Beograd, 1958, 164—175.; isti, „O sličnosti između bolnice manastira Dečani sa bolnicom Pantokratorovog manastira u Carigradu i vremenu njenog postanka“ Acta historica medicinae, Anno MCMLXIV I-II, 29—42, L. Stanojević, „Srpske srednjovekovne bolnice“.

SERBIAN MONASTERIES AS CENTRES OF THE CULT OF HEALING

Vida STOJANČEVIĆ and Srebrica KNEŽEVIĆ

The studies of contemporary ethnomedicine show that medieval Serbian monasteries still are places visited by some population groups in the hope to be partially or completely healed.

In their review the authors start from the most ancient written documents and mention of miraculous healings which took place in the Middle Ages, in order to emphasize in the studies of field ethnologists the traditional actions being performed in the vicinity of some monasteries even today. However, the practice of patients, searching for medicine, to gather round monasteries is most expressive in the surroundings of Studenica, Dečani, Patriarchate of Peć and Devič.

Among ethnomedical elements of the cult of healing the magic touch of a fresco, monastery or priest, as well as the important role of a spring or water, wood or monastery ground are pointed out. Striking are the elements of „Shamonism“ like popular and church prayers, or the archaic way of driving out evil spirits by flogging.

Having made an analysis of the traditional methods of treatment the authors argue about the causes of the maintenance of such customs, and about the conditions of contemporary life

PRIMENA ANKETNE METODE U ISTRAŽIVANJIMA NARODNE MEDICINE

Srebrica KNEŽEVIĆ

Primena anketne metode vezuje se za savremeno doba i često dolazi pod udar kritike. Da „anketomanija“ nije bežanje u svet cifara kad autoru ponestane kreativnosti u analizi naučne problematike i da nije vezana za najnovije periode svedoče i metode prikupljanja podataka iz oblasti narodne zdravstvene kulture i ranijih vremena. Među njima na prvom mestu pomenućemo Vuka Stefanovića Karađžića koji se svojim radom u narodu kao i sabiranjem podataka od svojih prijatelja i pomagača živo interesovao za pojave značajne za narodnu zdravstvenu kulturu¹⁾, proveravajući ih i korigujući ih pre objavljivanja. Isto tako veoma je značajan i rad *dečanskog jeromonaha Agatanga Hristića*²⁾ koji je „po kazivanju“ sačinio zbirku akumuliranih narodnih znanja iz oblasti narodne zdravstvene kulture ostavljajući ovaj vredan istorijski dokument pokoljenjima. Za istorijat početaka anketne metode u našim krajevima od naročite važnosti je saradnja *dr Vladana Đorđevića* sa istaknutim higijeničarom i profesorom na Velikoj školi u Beogradu, *dr Jovanom Valentom* koja je kao rezultat dala „Pitanje za sakupljače građe narodnoj medicini“ 1874. godine. Upravo, to su pitanja za anketni istraživački rad u narodnoj masi, na osnovu narodnog medicinskog iskustva, što se mislilo da sprovede najviše zahvaljujući saradnji sa učiteljima³⁾. Mada u upitniku, čiji je autor Đorđević, nisu objašnjeni ciljevi i zadaci ankete, i danas ovaj upitnik dobrim delom služi za orijentacioni rad u narodu. Interesovanje i intenzivan rad u ovom pravcu nastavio je i *dr Milan Jovanović-Batut* a u časopisu Zdravlje u broju 7 za godinu 1900. koji je uređivao *dr Jovan Danić*, objavljeno je „Uputstvo za sakupljanje građe iz narodne medicine“ od *dr S. Vateva*⁴⁾.

Primenom anketne metode služio se Centralni higijenski zavod u Beogradu, Institut za zdravstveno prosvetovanje, Institut za Farmakognoziju Farmaceutskog fakulteta u Beogradu a od pojedinaca naročito *dr Aleksandar Petrović*⁵⁾, *akademik prof. dr Jovan Tucakov*⁶⁾ kao i *prof. dr Zdenko Levental* organizujući rad grupe studenata Medicinskog fakulteta u Beogradu.

Prilog ove vrste, prema tome, došao bi u okviru metodologije proučavanja zdravstvene kulture jer tretira pitanje primene jedne metode, odnosno načina istraživanja, ne govoreći samo o načinima korišćenja ispitivačkom tehnikom već o kompleksnom terenskom istraživanju nazvanom anketa. Razmišljanja koja iznosimo na ovome mestu i u ovome obliku usledila su i posle sugestija i razgovora sa *dr Z. Leventalom* pre pune tri godine kao i u savetovanjima i razgovorima vođenim sa *prof. dd Aleksandrom Kostićem*, pa i sa predstavnicima određenih centara VMA pre nekoliko meseci. Da bi ovaj, teorijski rad, mogao da bude zasnovan na realnim činjenicama koristili smo iskustvo stečeno u nekoliko anketa o kojima će dalje biti više reči.